

کودکان پرسش‌گر

پرسشگر بودن خردسال و کودک، زمینه‌ی افزایش اطلاعات و ایجاد زمینه‌ای برای فراگیری معلومات جدید است. کودکان با پرسش‌های خود، دروازه‌ی دانش را به روی خود می‌گشایند و بدین وسیله، مجهولات خود را به معلومات و دانسته‌های جدید تبدیل می‌کنند. سپس با تجزیه و تحلیل اطلاعات، به نتایج جدیدی دست می‌یابند که زمینه ساز پرسش‌های جدید می‌شود. این چرخه همچنان ادامه می‌یابد تا کودک امروز به دانشمند فردای خود تبدیل شود. از این رو، امام علی علیه السلام در روایتی زیبا چنین می‌فرماید: «هر کس در خردسالی بپرسد، در بزرگسالی پاسخ می‌دهد».^۱ آن حضرت، در عبارتی دیگر، اهمیت این پرسش‌ها و پاسخ‌ها را در رشد شناختی کودک این گونه تبیین می‌فرماید. «کسی که در کودکی نیاموزد، در بزرگسالی پیش نمی‌افتد».^۲

بنابراین، می‌توان گفت که پرسشگری کودک، نه تنها امری ناپسند و کسالت‌آور نیست، که زمینه‌ساز رشد علمی و شکوفایی کودک و والدین او می‌باشد؛ زیرا چه بسا والدینی که به دلیل یافتن پاسخی مناسب و قانع‌کننده برای کودک خود، ملزم به مطالعه‌ی کتاب‌های سودمندی شده‌اند که بر دامنه‌ی اطلاعات آنان افزوده است. این فرایند در

^۱ . محمد محمدی ری شهری، حکمت‌نامه کودک، ح ۲۱۹؛ عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ح ۸۲۷۳.

^۲ . همان ح ۲۲۰؛ غرر الحکم، ح ۸۹۳۷.

پاسخ‌گویی به پرسش‌های کودکان درباره‌ی خداوند هم اجرا می‌شود، یعنی کودک در هر فضایی که رشد کند - مذهبی یا غیرمذهبی - همچنان پرسش‌های فراوانی درباره‌ی خداوند، ویژگی‌ها و صفات او دارد که والدین را به پاسخ‌گویی فرامی‌خواند. در این شرایط، برخی از والدین ممکن است دچار نگرانی‌هایی از این گونه پرسش‌ها شوند. عده‌ای دیگر به دلیل ناتوانی در پاسخ‌دهی، کودک را از طرح این گونه پرسش‌ها منع می‌کنند و گروهی دیگر، صادقانه، آنچه می‌دانند، به کودک تقدیم کرده، برای اطلاعات ناقص خود فرصتی برای مطالعه و تحقیق می‌خواهند یا کودک را به فردی داناتر راهنمایی می‌کنند. لازم است والدین برای ایفای بهتر نقش پاسخ‌گو بودن، ضمن ایجاد آمادگی لازم برای پاسخ به پرسش‌های کودکان درباره‌ی خداوند، به نکات روان‌شناختی این برنامه هم آگاه باشند و در برابر پرسش‌های دینی کودک برخوردی موفقیت‌آمیز پیش بگیرند. یادآوری این نکته خالی از لطف نیست که تلاش برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های کودکان، افزون به پاداش‌های معنوی، یکی از وظایف والدین به شمار می‌رود. برای تأیید این مطلب به نقل روایتی از امام عارفان بسنده می‌کنیم که فرمودند: «به فرزندان خود از علوم، آنچه برایشان سودمند است، آموزش دهید تا «مرجئه»^۳ آنان را فریب ندهند و بر آنان غالب نشوند»^۴

در شرایط کنونی، توجه به این پیشنهاد امیرمؤمنان علی علیه السلام بیش از پیش می‌تواند کودکان امروز و جوانان آینده را از افتادن در دام گروه‌های متعددی که از مسیر واقعی دین دور شده‌اند و روز به روز حتی به جنبه‌های انسانی خود هم بیش‌تر آسیب می‌زنند، بازدارد. برای موفقیت در این تلاش معنوی، پیش از پاسخ‌گویی به پرسش‌های فرزندان، توجه به چند نکته مهم روان‌شناختی ضروری است:

۱. فراهم آوردن شرایط مساعد برای پرسش

یکی از ابتدایی‌ترین و ضروری‌ترین کارهای والدین در پاسخ‌دهی این است که به کودکان خود اجازه دهند بپرسند و پرسش خود را تا رسیدن به پاسخ کامل و قانع‌کننده پی بگیرند. این کار سبب می‌شود کودک گره‌های فکری خود را به دست توانای پدر و مادر بگشاید و گام‌های مهم خداشناسی را بردارد. متأسفانه، برخی از والدین به هیچ‌روی به کودک اجازه نمی‌دهند درباره خداوند گفت‌وگو کنند و به بهانه‌ی این که سخن گفتن درباره‌ی خدا گناه و ناپسند است، کودک را در دنیای ابهامات و مجهولات خود تنها می‌گذارند. این رفتار، روند خداشناسی را در کودکان با مشکل و حتی در پاره‌ای از کودکان، به دلیل پناه بردن به اطلاعات ناقص دیگران، منحرف می‌کند.

پدر و مادر موفق نه تنها به کودک خود اجازه می‌دهند که بپرسد، بلکه او را به دلیل پرسش‌های خوب و معنوی تشویق و با کمک به او در یافتن پاسخ درست، رفتار و تلاش خداشناسی او را تقویت می‌کنند. در این زمینه، بیان این نکته ضروری است که گاهی شما با شنیدن پرسش‌های کودکان، رفتاری اضطراب‌آمیز از خود نشان می‌دهید که این پیام را به فرزندتان القا می‌کند که سؤال بدی پرسیده و دیگر نباید این گونه بپرسد. حتی حالت‌های شما نیز می‌تواند در بازداري یا تشویق کودکان به پرسشگری، تعیین‌کننده باشد.

پس به هنگام شنیدن، رفتاری آرام و مهربان از خود نشان دهید تا کودک برای طرح پرسش و یافتن پاسخ دچار ناآرامی و احساس گناه نکند.

^۳ . گروه‌های اعتقادی منحرف

^۴ . محمد محمدی ری‌شهری، میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۷۲۱.

۲. هنر گوش کردن

هنر خوب گوش کردن، در همه‌ی ارتباطات کاربرد مؤثری دارد. این مسئله در سفارش‌های معصومان عَلَيْهِمُ السَّلَامُ هم بسیار دیده می‌شود. امام علی عَلَيْهِ السَّلَامُ می‌فرمایند: «گوش خود را به خوب شنیدن عادت ده». ^۵ گوش دادن فعال و هنرمندانه به پرسش‌های کودکان، بهترین مشوق برای طرح این گونه پرسش‌هاست، زیرا والدین با این کار خود جدیت خود را برای موضوعی ویژه، به کودک ابلاغ می‌کنند. کودکان هوش هیجانی بالایی دارند و کوچک‌ترین بی‌توجهی و بی‌رغبتی شما را درمی‌یابند. این مسئله درباره‌ی پرسش‌های معمولی کودکان هم وجود دارد؛ زمانی که کودک از شما می‌پرسد و حواس شما به موضوع دیگری مانند تماشای تلویزیون یا مطالعه‌ی روزنامه جلب شده باشد، به شما یادآوری و پرسش خود را با صدای بلندتری را تکرار می‌کنند تا به پاسخ قانع‌کننده‌ای دست یابد. مهارت خوب گوش دادن، سبب درک دقیق پرسش شده، به والدین کمک می‌کند پاسخی کاملاً مرتبط با پرسش کودک خود داشته باشند و از تفسیر پرسش و طولانی شدن پاسخ و نیز دادن پاسخ‌های نامربوط به پرسش کودک خود بپرهیزند و با این کار، کودک را از خستگی و سردرگمی در گرفتن پاسخ ایمن سازند. لازمه‌ی این کار، داشتن تمرکز لازم برای شنیدن پرسش‌های کودکان می‌باشد. به همین دلیل، وقتی ذهن شما مشغول کاری است یا هنگامی که چیز دیگری همانند تلویزیون یا صحبت با شخص دیگر، ذهن شما را تسخیر کرده است، از پاسخ دادن بپرهیزید و به کودکان بگویید که چون پرسش وی مهم است، باید در موقعیت دیگری بررسی گردد و پاسخ داده شود.

۳. درنگ در پاسخ‌گویی

هر چند که ممکن است پرسش‌های کودکان ساده به نظر برسد، ولی به دلیل وجود محدودیت‌های شناختی و اندک بودن خزانه‌ی لغات آنان، پاسخ‌گویی به کودکان قدری دشوار و نیازمند ظرافت بیشتری است. از این رو، بکوشید در پاسخ به پرسش‌های کودکان درباره‌ی خدا، همیشه، قدری درنگ کنید. نگران نباشید؛ کودک شما این را به پای صداقت و اهتمام شما به پرسش خویش تلقی خواهد کرد نه به پای ندانستن پاسخ. نخست، پرسش کودکان را با زبانی ساده تکرار کنید تا مطمئن شوید که منظور او را از پرسش به درستی متوجه شده‌اید. سپس قدری پاسخ را در ذهن خود مرور کنید.

سپس آن را به زبان کودک ساده نمایید و سپس پاسخ مورد نظر را با توجه به درک کودک خود و حتی‌الامکان در قالب مثال و نیز با پیوند زدن به معلومات قبلی او طرح کنید. اگر پاسخ قانع‌کننده‌ای داده باشید، کودک شما آرام و به کارهای خود مشغول می‌شود، ولی اگر موفق نشده باشید و کودکان پاسخ شما را درک نکرده باشد، پرسش را تکرار خواهد کرد که لازم است با بردباری و با توضیح بیشتری دهید.

گاهی، لازم است فرصت بیشتری در اختیار داشته باشید تا پس از مطالعه یا مشورت با کارشناس، پاسخی در خور فهم کودک ارائه دهید. گاهی هم اگر پاسخ پرسش او یا شیوه‌ی انتقال آن را نمی‌دانید، به او صادقانه بگویید که پرسش خیلی خوبی است ولی شما پاسخ آن را بلد نیستید و باید بپرسید تا بتوانید پاسخ کامل آن را بیابید. این رفتار شما، به کودک احساس خوبی می‌دهد که مشوق پرسش بعدی او خواهد شد.

^۵ «عَوْدُ اِذْنِكَ حَسَنُ الْاِسْتِمَاعِ». عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ح ۶۲۳۴.

۴. پاسخ‌های استاندارد

پاسخی که به پرسش‌های کودک خود می‌دهید باید صحیح، کوتاه و قابل فهم کودک باشد. از دادن پاسخ‌های نادرست، به شدت، بپرهیزید.

یادتان باشد که پاسخ ندادن، بهتر از پاسخ نادرست است، زیرا کودک با اعتماد به شما، پاسخ‌های شما را واقعی دانسته، آنها را در نتیجه‌گیری از اطلاعات بدست آمده به کار می‌بندد. همچنین پاسخ را آن قدر طولانی و مفصل نکنید که کودک شما برای طرح پرسش‌های بعدی بی‌رغبت شود. مطالبی را که مطمئن هستید کودک آن حوصله دارد بشنود یا می‌فهمد، مطرح کنید و در تمام مراحل پاسخ‌گویی، جدی و صمیمی رفتار نمایید.

از گفتن مطالب سنگین و خسته‌کننده بپرهیزید. همچنین از گفتن مطالب نامأنوس دوری کنید. لازم نیست از پاسخ‌های دقیقی که کودک نمی‌فهمد، استفاده کنید. نباید از این که برداشت او از مفهوم خدا دقیقاً مطابق با واقع نباشد، ترسید و نگران شد، زیرا او در ابتدای این مسیر قرار دارد و گستره‌ی معرفتی او بسیار محدود می‌باشد. کودک را باید با تخیلات خود آزاد گذاشت و در صورت لزوم، برخورد سلبی با پرسش‌های او داشته باشید؛ برای نمونه، از این جمله استفاده کنید: «خدا همانند ما و آفریده‌های دیگر نیست، بلکه او خالق همه‌ی ما می‌باشد». این شیوه به کودک می‌آموزد که خدا چه نیست و تصور او را از خدا تا حدی تنزیه خواهد کرد و سبب می‌شود تا پاسخ‌های کامل تر را به تناسب رشد فکری خود در سال‌های بعد به دست آورد.

۵. استفاده از روش‌های متنوع پاسخ‌گویی

برای تفهیم بهتر مطالب خود و کمک به کودکان در رسیدن به پاسخی صحیح و قابل درک، راه‌های مختلفی برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های فرزند خود انتخاب کنید.

گاهی لازم است خودتان به پرسش‌های فرزندتان پاسخ دهید و گاهی نیز باید او را به سمتی هدایت کنید که خود پاسخ پرسش‌های خویش را بیابد؛ بنابراین، به پیشنهادهای زیر توجه کنید:

۱. کار خاصی به فرزندتان پیشنهاد کنید؛ برای نمونه، از او بخواهید نظر خود را درباره‌ی پرسش خویش، با نقاشی بیان کند یا کتاب مناسبی به او پیشنهاد کنید و به او فرصت مطالعه بدهید. سپس از او بخواهید تا خلاصه‌ی کتاب و برداشت‌های خود را از آن توضیح دهد. نوشتن داستان هم می‌تواند در گسترش فکری کودک شما در مسیر خداشناسی مؤثر باشد.

۲. مواد آموزشی را در اختیار او قرار دهید، او را عضو کتابخانه کنید، وسائل نقاشی را در اختیار او بگذارید و با تهیه‌ی خمیر بازی و دیگر اسباب‌بازی‌هایی که خلاقیت کودک را به کار می‌اندازد، زمینه‌ی شکوفایی فکری او را فراهم سازید.

۳. پرسش‌های مناسبی مطرح کنید تا کودک را به فکر کردن وادار سازید. برای تفکر بهتر کودک، محیطی آرام و ساکت برایش فراهم آورید.

۴. می‌توانید با ایفای نقش معلم و شاگرد، پاسخ‌گویی را جذاب‌تر کنید.

۵. برخی از پاسخ‌ها را می‌توان در قالب قصه‌ی شبانه مطرح نمود.

۶. فرصت‌هایی که سؤال‌برانگیز هستند، مانند تولد پرنده و دیگر موقعیت‌های طبیعی را غنیمت بشمارید و از آن برای پاسخ‌دهی مناسب استفاده کنید.

۶. توجه به زمینه‌های ایجاد پرسش‌های معنوی

پرسش‌های معنوی را معمولاً کودکان جوامع دارای پس‌زمینه‌ی دینی می‌پرسند، اعم از این‌که خانواده‌اش مذهبی باشند یا نه. در بیش‌تر کشورهای دارای سنت‌های دینی، فرهنگ جامعه تحت نفوذ بینشی است که توجه کودکان را به خود جلب می‌کند، از جمله اعتقاد به وجود یگانه‌ی مقتدری که «خدا» نامیده می‌شود. کودک شما درباره‌ی ماهیت دین و ایمان پرسش نخواهد کرد، زیرا بیش‌تر کودکان تا هفت یا هشت سالگی از درک این مفهوم عاجزند و معمولاً از بعد از این سن به فهمیدن مفاهیم دشواری همچون عدالت، نیکوکاری، برابری و مساوات می‌پردازند. تقریباً همه‌ی کودکان، مجذوب موجود مافوق بشری می‌شوند که به نظر می‌رسد همه چیز را می‌داند و می‌بیند. بیش‌تر پرسش‌های آنها درباره‌ی وسعت قدرت مطلق خداوند و حضور همه‌جایی اوست. ممکن است از کسی بشنوند که «خداوند همه جا هست» یا «خداوند، همواره، از هر کاری که تو می‌کنی، باخبر است». پس به دنبال پیدا کردن حد و مرز آن می‌گردند.

منابع:

- استاپرد، میریام، پرسش‌های کودکان و پاسخ آنها، ترجمه‌ی سوری، فرهاد، تهران، دانش ایران، چ ۵، ۱۳۸۵ش.
- حیدری ابهری، غلامرضا، خداشناسی قرآنی کودکان، قم، جمال، چ ۲، ۱۳۸۶ش.
- غروی‌ان، محسن، تربیت فرزند سالم و بانشاط، قم، احمدیه، چ ۳، ۱۳۸۴ش.
- مؤسسه‌ی فرهنگی- تربیتی توحید (رضا فرهادیان و همکاران)، آنچه درباره‌ی کودکان و نوجوانان باید بدانیم، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه‌ی علمیه‌ی قم، چ ۲، ۱۳۷۶ش.
- محمدی ری‌شهری، محمد، حکمت‌نامه‌ی کودک، مترجم و همکار: پسندیده، عباس، قم، دارالحدیث، چ ۲، ۱۳۸۷ش.
- یاب، ایریس، کلیدهای آموختن به کودکان درباره‌ی خدا، مترجم: دکتر حاجی‌زاده، مسعود، تهران، کتاب‌های دانه از مؤسسه‌ی انتشارات صابرین، چ ۳، ۱۳۸۱ش.